

PEISAJUL INSTITUȚIONAL AL ISTORIOGRAFIEI DIN ROMÂNIA ÎN ANII '70-'80

Introducere

Cercetările asupra producerii cunoașterii istorice s-au concentrat pentru o bună perioadă de timp asupra dimensiunilor epistemice ale acestui proces, integrând aspecte precum dezbaterile epistemologice, inovațiile metodologice, școlile și curentele principale ale disciplinei istorice etc., definind astfel istoriografia aproape exclusiv ca o formă de istorie intelectuală¹. În sensul clasic al acestei definiții, demersul istoriografic este înțeles ca o analiză a relevanței, calității și importanței, din punct de vedere al cunoașterii științifice, a conținuturilor și discursurilor istoriografice². Cu toate acestea, acest tip de analiză a devenit recent mult mai deschis către alte aspecte ale proceselor producerii cunoașterii istorice, precum perspectiva instituțională, cea socială sau receptarea lucrărilor de istorie în contexte socio-cultural specifice³. Începând cu anii '70, cercetări de tip cantitativ au fost aplicate asupra producției istoriografice, oferind o perspectivă holistică mai nuanțată, care nu se limita aproape exclusiv la istoricii sau contribuțiile cu impactul cel mai important⁴. Influențați de autori precum Robert K. Merton⁵, Pierre Bourdieu⁶

¹ Étienne Anheim, „L'historiographie est-elle une forme d'histoire intellectuelle? La controverse de 1934 entre Lucien Febre et Henri Jassemin”, în *Revue d'histoire moderne & contemporaine*, no. 59-4bis, 2012, p. 105-130.

² Carl Becker, „What is Historiography?”, în Harry Elmer Barnes, *A History of Historical Writing*, University of Oklahoma Press, Norman, 1973, p. 20-28.

³ Claude Gauvard, Jean-François Sirinelli (publié sous la direction de), *Dictionnaire de l'historien*, Presses Universitaires de France – PUF, Paris, 2015, p. 375-377; Nicolas Offenstadt, *L'historiographie*, Première édition, Presses Universitaires de France, Paris, 2011.

⁴ Jo Tollebeek, Ilaria Porciani, „Introduction. Institutions, Networks and Communities in a European Perspective”, în Ilaria Porciani, Jo Tollebeek (edits.), *Setting the Standards. Institutions, Networks and Communities of National Historiography*, Palgrave Macmillan, 2015, p. 21.

⁵ Robert K. Merton, *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations*, The University of Chicago Press, Chicago, 1973.

⁶ Pierre Bourdieu, *Homo Academicus*, translated by Peter Collier, Stanford University Press, Stanford, California, 1988.

sau Charles-Olivier Carbonell⁷, istoricii au devenit mult mai receptivi la perspectiva socială a producerii cunoașterii, conturând astfel discursuri (auto)reflexive cu privire la propriul cadru disciplinar și/sau instituțional și permițând prin aceasta o relativizare și contextualizare mai bună a istoriei istoriografiei.

Așa cum Pim den Boer a argumentat pentru cazul istoriografiei franceze din perioada 1818–1914, cunoașterea istorică poate fi înțeleasă și ca rezultat complex al dinamicii dintre cadrul instituțional și socio-cultural în care istoricii profesioniști își desfășoară activitatea, respectiv opțiunile profesionale sau personale, individuale ori de grup ale acestora⁸. Din acest motiv, integrarea perspectivei instituționale în analiza istoriografică permite o mai fină înțelegere a schimbărilor și continuităților din câmpul intelectual⁹. În mod firesc, primele cercetări de acest tip s-au concentrat mai degrabă asupra perioadei de instituționalizare a disciplinelor socio-umane¹⁰, proces definit ca dezvoltarea unor norme, proceduri și rigori academice în interiorul unui sistem academic specific¹¹, perioade mai apropiate în timp, precum cea postbelică, fiind integrate acestor demersuri mult mai recent¹². Deși au existat abordări care depășesc bariera Est/Vest¹³, istoria disciplinelor socio-umane în timpul Războiului Rece s-a concentrat aproape exclusiv asupra realităților din lumea occidentală, mai puțin asupra specificităților producerii cunoașterii științifice în regimurile de tip socialist¹⁴.

⁷ Charles-Olivier Carbonell, *Histoire et historiens: une mutation idéologique des historiens français, 1865–1885*, Privat, Toulouse, 1976.

⁸ Pim den Boer, *History as a Profession. The Study of History in France, 1818–1914*, translated by Arnold J. Pomerans, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1998, p. 362.

⁹ Christian Fleck, Matthias Duller, Victor Karády, „Introduction: Shaping Disciplines – Recent Institutional Developments in the Social Sciences and Humanities in Europe and Beyond” în Christian Fleck, Matthias Duller, Victor Karády (edits.), *Shaping Human Science Disciplines. Institutional Developments in Europe and Beyond*, Palgrave Macmillan, 2019, p. 1–24.

¹⁰ Menționăm câteva exemple: Charles-Olivier Carbonell, *op. cit.*; Pim den Boer, *op. cit.*; Christophe Charle, *Naissances des "intellectuels", 1880–1900*, Les Edition de Minuit, 1990;

¹¹ Gisèle Shapiro, Eric Brun, Clarisse Fordant, „The Rise of the Social Sciences and Humanities in France: Institutionalization, Professionalization, and Autonomization” în Christian Fleck, Matthias Duller, Victor Karády (edits.), *op. cit.*, p. 25–26.

¹² Lutz Raphael, „State Authority and Historical Research: Institutional Settings and Trends Since 1945” în Berber Bevernage, Nico Wouters (edit.), *The Palgrave Handbook of State-Sponsored History after 1945*, Palgrave Macmillan, 2018, p. 209–236.

¹³ Vezi argumentația din: György Péteri, „Nylon Curtain: Transnational and Transsystemic Tendencies in The Cultural Life of the State-Socialist Russia and East-Central Europe” în *Slavonica*, 10 (2), p. 113–123; Michael David-Fox, „The Iron Curtain as Semipermeable Membrane, Origins and Demise of Stalinist Superiority Complex”, în Patrik Babiracki, Kenyon Zimmer (eds.), *Cold War Crossings. International Travel and Exchange across the Soviet Bloc, 1940–1960*, University of Texas, Arlington, p. 14–39.

¹⁴ Adela Hîncu, „Introduction: “Peripheral Observations” and Their Observers” în Adela Hîncu, Victor Karády (edits.), *Social Sciences in the Other Europe since 1945*, Pasts. Inc., Central European University, Budapest, 2018, p. 1–25; Vezi și: Bogdan C. Iacob, Corina Doboș, Raluca Grosescu, Viviana Iacob, Vlad Pașca, „State Socialist Experts in Transnational Perspective. East European Circulation of Knowledge during the Cold War (1950s–1980s): Introduction to the Thematic Issue” în *East Central Europe*, nr. 45, 2018, p. 145–159.

Carierele academice se construiesc totuși diferit la „periferia” lumii științifice globale¹⁵, mai ales dacă aceasta este o „periferie socialistă”. Desigur că există diferențe structurale importante între fiecare stat din Europa Centrală și de Est, iar tradițiile naționale au influențat semnificativ producția istoriografică¹⁶. Totuși, particularități ale regimurilor de tip socialist pot fi identificate. Printre autorii care au încercat să argumenteze că regimurile socialiste necesită precauții metodologice și teoretice specifice¹⁷, Katherine Verdery a argumentat că înțelegerea câmpului cultural în aceste regimuri nu poate fi făcută fără a ține cont de faptul că socialismul real funcționează după reguli diferite de cele specifice regimurilor capitaliste¹⁸. În socialismul real, spațiul cultural este definit pe două coordonate: statut politic și prestigiu intelectual; această structurare, argumentează Verdery, îi determină pe intelectuali să-și convertească capitalul cultural în status politic, permițând astfel un acces mai facil la resursele culturale și o capacitate mai ridicată de participare la distribuirea ulterioară a acestora din urmă. Dimensiunea politică este înțeleasă ca ocupare a unei funcții administrative și/sau a unei funcții cu o anumită semnificație mixtă, în timp ce prestigiul intelectual presupune o autoritate mai degrabă informală, culturală, recunoscută de colegii din câmpul intelectual. Reiese destul de ușor din această perspectivă faptul că identificarea poziționării pe cea de-a doua dimensiune nu este la fel de facilă ca în cazul primeia, deoarece criteriile evaluării autorității științifice nu sunt întotdeauna clare¹⁹. Sigur, influența intelectuală nu garantează putere instituțională și nici viceversa²⁰, în niciun regim politic, dar în regimurile de tip socialist, în care funcționează principii diferite ale alocării resurselor, partidul este principalul instrument al mobilității sociale, determinând intelectualii să caute acumularea atât de capital cultural, cât și de capital politic²¹ pentru a-și maximiza poziția în câmp.

Cercetările anterioare au arătat faptul că în România socialistă paralelismul instituțional în domeniul disciplinei istorice s-a manifestat prin funcționarea unei structuri de stat (coordonată de Ministerul Educației și Învățământului) și a altele de

¹⁵ Leano Rodriguez Medina, Patrick Baert, „Local Chairs vs. International Networks: the Beginning of the Scholarly Career in a Peripheral Academic Field” în *International Journal of Politics, Culture, and Society*, Volume 27, Issue 1, March 2014, p. 93-114.

¹⁶ Frank Hadler, Attila Pók, „A Daily Working Group Together in One House”: Research Institutes at the National Academies of Sciences in East Central Europe”, în Ilaria Porciani, Jo Tollebeek (edits.), *op. cit.*, p. 183-201; Victor Karády, Peter Tibor Nagy, „Institutionalization and Professionalization of the Social Sciences in Hungary Since 1945” în Christian Fleck, Matthias Duller, Victor Karády (edits.), *op. cit.*, p. 289-325.

¹⁷ Katherine Verdery, *Socialismul. Ce a fost și ce urmează*, Institutul European, Iași, 2003.

¹⁸ Katherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, traducere de Mona Antohi și Sorin Antohi, Humanitas, București, 1994, p. 47.

¹⁹ *Ibidem*, p. 70-71.

²⁰ Pim den Boer, *op. cit.*, p. 202.

²¹ György Konrád, Ivan Szelényi, *The Intellectuals on the Road to Class Power*, translated by Andrew Arato and Kurt E. Allen, Harcourt Brace Jovanovich, New York and London, 1979, *passim*.

partid (coordonată fie de Academia „Ștefan Gheorghiu”, fie de Comitetul Central, direct sau indirect, prin instituții subordonate). Pe lângă acestea, exista în plus și un sistem coordonat direct de către instituțiile militare. Blocajul sistemului rezultat din această situație era atât de natură instituțională, cât și intelectuală, presupunând o perioadă de efectuare a unui stagiu profesional, după absolvirea studiilor universitare, într-o structură neperformantă sau, în cazul învățământului preuniversitar, foarte puțin motivantă pentru absolvenții facultăților cu profil de istorie. În același timp, este important de subliniat faptul că diferențele între istoricii din sistemul academic și cel universitar, respectiv cei din structurile de partid erau importante. Pentru aceștia din urmă limitările ideologice erau recompensate de un statut social mai ridicat, presupunând o remunerație mai mare, dar și accesul la documentare într-un mod mai facil²². Putem diferenția așadar între trei mari categorii de instituții cu rol în producerea cunoașterii istorice: sistemul academic clasic (cuprinzând mediul universitar, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, Institutul de Arheologie, Institutul de studii sud-est europene, Institutul de istorie și arheologie din Cluj-Napoca și Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași), sistemul coordonat de Comitetul Central (cu Institutul de studii istorice și social politice) și sistemul Ministerului Apărării (cu Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară – CSCITM).

Chiar și în contexte socio-politice foarte stabile, carierele istoricilor sunt influențate de evoluțiile specifice ale cadrului instituțional²³. În contexte mai puțin stabile, putem lansa ipoteza intensificării dependenței câmpului intelectual de cel politic. Din acest motiv, avantajele unei perspective instituționale țin de poziționarea mai bună a opțiunilor epistemice ale intelectualilor, în acest caz ale istoricilor, în context socio-cultural și politic, permițând observarea unor tendințe care pot scăpa chiar și actorilor în momentul desfășurării lor. Limitele acestei perspective sunt, desigur, reflectarea uneori superficială și doar parțială a colaborărilor personale, transinstituționale, cât și riscul de a reduce pe agenți la statutul de simpli actori pasivi²⁴. Pornind de la aceste observații, studiul de față își propune să analizeze structura instituțională a istoriografiei din România în perioada 1971–1989, urmărind câteva direcții analitice principale: coordonarea și controlul procesului producerii cunoașterii istorice în România socialistă, atât prin intermediul instituțiilor de partid, cât și prin mijloace indirecte; impactul transformărilor

²² Florin Müller, „Contemporaneistica românească – grupuri profesionale, structuri instituționale, direcții de cercetare”, în Florin Müller, *Societate. Ideologie. Dictaturi*, Editura Universității din București, București, 2014, p. 112–116.

²³ Cf. Nicolas Barreyre, Max Edling, Simon Middleton, Sandra Scanlon, Irmina Wawrzyczek, „Brokering” or „Going Native”: Professional Structures and Intellectual Trajectories for European Historians of the United States” în *The American Historical Review*, Volume 119, Issue 3, June 2014, p. 760–770.

²⁴ Cf. Christian Fleck, Matthias Duller, Victor Karády, „Concluding Remarks”, în Christian Fleck, Matthias Duller, Victor Karády (edits.), *op. cit.*, p. 361–384.

instituționale asupra cadrului general al cercetării istorice în institutele academice și facultățile de profil, în contextul restrângerilor și comasărilor importante ale posturilor și instituțiilor; intensificarea luptei pentru resurse în contextul creșterii presiunii ideologice și a centralizării excesive. Vom utiliza o dublă perspectivă: una care să urmărească reformele de la nivelul instituțiilor cu rol de coordonare a producției științifice în disciplinele socio-umane, o abordare mai degrabă macro, cât și o analiză la nivelul centrelor de cercetare, pentru a observa impactul acestor modificări. Pentru a putea unifica cele două perspective, sursele arhivistice utilizate vor include atât arhiva Comitetului Central și a Academiei de Științe Sociale și Politice, cât și arhive universitare sau memorialistică.

Control, centralizare și coordonare a istoriografiei în România socialistă

Analiza dintr-o perspectivă instituțională a controlului și centralizării producerii cunoașterii științifice în România socialistă presupune multe precauții teoretice și practice. Istoriografia, asupra căreia presiunea politică a fost una foarte puternică, este chiar mai complicată din acest punct de vedere. Dependența structurală a câmpului istoriografic de puterea politică nu se transpunea direct și nediferențiat în dependență intelectuală, aceasta funcționând de multe ori în afara cadrului formal și instituționalizat. Este necesară din acest motiv includerea unor perspective multiple în cercetarea raporturilor dintre instituțiile de producere a cunoașterii istorice și cele cu rol de control și coordonare.

Este aproape unanim acceptată în literatura de specialitate și în relatările memorialistice ideea conform căreia, în contextul accentuării presiunii ideologice din anii '70, statutul istoricilor ca grup profesional și al istoriei ca disciplină academică a intrat în declin. Controlul producției cunoașterii științifice în România socialistă este un subiect complex, care include mai multe dimensiuni și necesită abordări distincte. În primul rând, modificările de natură instituțională demonstrează interesul birocrăției de partid pentru a asigura o coordonare mai bună a producției istoriografice, respectiv un control mai direct asupra câmpului istoriografic, inclusiv alocarea diferențiată a resurselor. În același timp, această perspectivă instituțională asupra producerii cunoașterii în disciplinele socio-umane nu poate fi înțeleasă exclusiv pornind de la interesele actorilor politici, ci trebuie incluse în analiză și strategiile, interesele și conflictele interne ale câmpului istoriografic. În contextul în care reorganizările instituționale erau relativ frecvente, avantajând unele instituții sau grupuri în raport cu altele, este important de subliniat dependența istoricilor în raport cu autoritățile de partid și de stat. Desigur, chiar dacă această dependență instituțională nu se suprapunea perfect peste o dependență intelectuală, cele două nu erau nici separate. Din acest motiv, fracturile din interiorul câmpului par a se accentua pe măsură ce marja de manevră pentru istorici devine din ce în ce mai

mică, iar gradul de dependență al producției istoriografice în raport cu puterea politică tinde să se accentueze. Nu în ultimul rând, controlul vieții intelectuale în regimuri sociale nu se limita exclusiv la o dimensiune instituțională, ci includea și alte aspecte, precum (auto)cenzura.

Una dintre discuțiile cele mai prezente și mai contestate în istoriografia cu privire la evoluția ideologică a regimului socialist din România are în vedere rolul celebrelor teze din 1971 în implementarea unui program cultural care îmbina neostalinismul, protocronismul și cultul personalității lui Nicolae Ceaușescu²⁵. Impactul Tezelor din iulie asupra producției istoriografice a fost interpretat de pe poziții foarte diferite în literatura de specialitate. Pe de-o parte, Felician Velimirovici a argumentat că ideile cuprinse în cadrul acestora fuseseră deja expuse în documente de partid redactate încă din august 1968²⁶, în timp ce Gabriel Moisa, printre alții, a arătat că după publicarea tezelor au avut loc modificări importate în domeniul scrierii istoriei, atât din perspectivă ideologică, cât și instituțională²⁷. Între aceste două poziții, opiniile cercetătorilor au variat foarte mult. După acest moment, adoptarea, în 1974, a *Programului Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism*²⁸, la Congresul al XI-lea, a reprezentat impunerea unui ghid istoriografic oficial, o „vulgară” folosită ca referențial pentru toate publicațiile din domeniul istoriei²⁹. Accentul pus aproape exclusiv asupra ingerințelor Partidului Comunist are însă limitări importante. Rolul documentelor de partid nu poate fi negat, însă procesul de accentuare a controlului ideologic asupra producției științifice în disciplinele socio-umane este un proces mult mai complex și de durată mai lungă, care a presupus o gamă relativ variată de strategii și răspunsuri din partea tuturor actorilor implicați. În același timp, atât structura istoriografiei, cât și practicile sau cutumele simbolice specifice disciplinare au propria lor istoricitate³⁰, cele mai multe dintre acestea

²⁵ Alina Tudor Pavelescu, *Le Conducator, le Parti et le Peuple. Le discours nationaliste comme discours de légitimation dans la Roumanie de Ceausescu (1965-1989)*, thèse en cotutelle dirigée par M. Dominique Colas et M. Dinu C. Giurescu, soutenue le 10 février 2009; Emanuel Copilaș, *Națiunea socialistă. Politica identității în Epoca de Aur*, prefață de G. M. Tamás, Polirom, Iași, 2015.

²⁶ Felician Velimirovici, *Istorie și istorici în România comunistă, 1948-1989*, prefață de Vladimir Tismăneanu, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2015, p. 184.

²⁷ Gabriel Moisa, „Istoriografie și politică în România comunistă sau despre instrumentalizarea istoriei. Câteva studii de caz”, în Ovidiu Pecican (edit.), *România comunistă: Istorie și istoriografie*, Editura Limes, Cluj-Napoca 2012, p. 158.

²⁸ ***, *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism*, Editura Politică, București, 1975.

²⁹ Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, Editura Enciclopedică, București, 2007, p. 358-363.

³⁰ Jo Tollebeek, Ilaria Porciani, „Introduction. Institutions, Networks and Communities in a European Perspective”, în Ilaria Porciani, Jo Tollebeek (edits.), *op. cit.*, p. 7-15.

anterioare perioadei postbelice, care nu dispar, chiar dimpotrivă, structurează câmpul istoriografic până în perioada socialistă.

Controlul poate fi definit și înțeles în mai multe feluri. Cea mai simplă perspectivă este cea a exercitării acestuia direct asupra institutelor și facultăților de profil, prin intermediul integrării acestora în cadrul unor structuri subordonate Comitetului Central. Exemplul cel mai elocvent, pentru o perioadă de timp, a fost Academia de Științe Sociale și Politice. A doua formă de control este cea exercitată asupra tematicilor de cercetare a institutelor. Aceasta poate fi directă, cum s-a întâmplat cu institutelor de istorie după transferul acestora în cadrul Universităților, atunci când temele de cercetare erau aprobate de o instituție subordonată politic, sau indirect, când problematicile generale ale producției istoriografice în sensul lor foarte larg erau definite de o instituție politică, precum Comitetul Culturii și Educației Socialiste. Desigur, existau și formule chiar mai directe de control instituțional, precum alocarea diferențiată a resurselor sau politici diferențiate de recrutare și promovare a personalului, pentru favorizarea, respectiv dezavantajarea, unor instituții/institute în raport cu altele.

În teorie, exista o separație între sistemul „de stat” și cel „de partid”, care presupunea o relativă autonomie a celor două macro-structuri instituționale. În realitate, suprapunerile dintre cele două sisteme erau foarte importante, incluzând atât cazuri de istorici care cumulau funcții în două instituții distincte, dar și structuri instituționale, directe sau indirecte, prin intermediul cărora deciziile Comitetului Central erau transmise și implementate în instituțiile de cercetare sau de învățământ superior. Totuși, o caracteristică a României socialiste este că presiunea ideologică nu era întotdeauna exercitată într-o manieră instituțională. În special în memorialistică, accentul nu cade asupra modificărilor de natură instituțională, ci mai degrabă pe rolul deținut de Mircea Mușat și Ion Ardeleanu.

Ardeleanu a acceptat subordonarea deși, prin inteligență, era superior lui Mușat, o subordonare, lesne observabilă, în cărțile publicate împreună unde de regulă el era al doilea. Pentru Mușat, Ardeleanu îndeplinea și funcția de paratrăznet, în înțelesul că prelua – de voie, de nevoie – culpe sau reproșuri formulate la adresa sa (...) Este ciudat că Ardeleanu nu a fost nici o dată încadrat la Secția de Propagandă a CC. Oficial, el era directorul-adjunct al Muzeului de Istorie a Partidului, dar veacul și-l făcea în biroul lui Mușat. Pe cât de greoi era acesta în expuneri, pe atât de cursiv vorbea Ardeleanu, avantajat și de un timbru plăcut; prin luările sale de cuvânt, chiar dacă lipsite de substanță – cu ce le-ar fi putut hrăni? – salva aparențele, la întâlnirile cu profesorii de liceu sau chiar cu cercetătorii. În fața tovarășilor lor, activiști, treceau (...) drept mari învățați, alfa și omega în istoria României. Pe un Petru Enache, probabil, cel mai simplu ca spirit secretar al CC din întreaga istorie a Partidului, cei doi îl transformaseră într-o marionetă³¹.

³¹ Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 378–379.

De remarcat modul în care relațiile informale cu partea superioară a ierarhiei de partid erau folosite de cei doi pentru a-și capitaliza influența și a-și maximiza poziția în raport cu ceilalți actori din câmpul istoriografic. Aceasta demonstrează limitele înțelegerii ierarhiei din câmpul istoriografic exclusiv pe baza pozițiilor instituționale. Într-un sistem de tip socialist, atât capitalului politic, cât și cel cultural, par să fi funcționat după o logică specială, aceasta depășind granițele instituționale, formale, clasice. O poziție de director al unui institut³² putea presupune mai puțină putere politică reală, în comparație cu deținerea unor relații sau poziții favorizate în raport cu ierarhia de partid:

Este știut că, prin anii '80, nimic nu mai mișca în „frontul” nostru, în afara celor permise și avizate de Mirea Mușat și Ion Ardeleanu. Ba chiar, în tupeismul lor fără margini, începuseră, de la un moment dat, să lase deliberat impresia că acționează în numele Cabinetului 1 și al Cabinetului 2, deși sunt sigur că manevrele lor interesate de multe ori nici nu au fost cunoscute și acceptate „la vârf”. Încetul cu încetul, reușiseră să exercite o influență incredibilă. Lor li se supuneau – uneori, cu umilință, conducători de instituții, miniștri, directori de institute, de edituri, cadre sus-puse în sistemul academic³³.

La aceasta este necesar a se adăuga diferența majoră dintre prestigiul intelectual și puterea în sens instituțional, cele două funcționând în multe cazuri importante paralel, nu neapărat suprapus. Cu toate acestea, evoluția aranjamentului instituțional al producției istoriografice nu este lipsită de relevanță. Pe lângă faptul că descrie cadrul general, încadrând mai bine procesul producerii cunoașterii istorice, evidențiază și interesele tuturor actorilor, atât ale diverselor grupuri din interiorul PCR, precum și ale grupurilor de istorici. Din acest motiv, orice discuție cu privire la controlul producției istoriografice necesită cel puțin două perspective. Prima ține de dimensiunea generală a reorganizărilor instituționale, permițând o viziune sinoptică și observând impactul și obiectivele fiecărei modificări asupra întregului câmp istoriografic. A doua perspectivă este cea de la nivelul fiecărei instituții în parte, care concretizează aceste transformări generale prin analiza modalităților în care ele afectează carierele și activitatea de cercetare din domeniul Istoriei.

Structura ierarhică a instituțiilor cu rol în producerea cunoașterii istorice din România socialistă poate fi împărțită pe trei niveluri. În vârful ierarhiei instituționale se afla Comitetul Central. Pornind de la acesta, exista o bifurcație teoretică între instituții direct subordonate acestuia, dintre care pentru cercetarea istorică un rol însemnat aveau Academia de Științe Sociale Politice și, într-o măsură

³² Cu observația că existau diferențe semnificative între diversele institute de cercetare.

³³ Gheorghe Ioniță, *O viață, un destin. Istorii știute și neștiute*, Editura Cartea Universitară, București, 2007, p. 130.

mai mică, Academia „Ștefan Gheorghiu”, respectiv instituții teoretic autonome în raport cu aparatul birocrăției de partid, în mod special cu sistemul Ministerului Educației și Învățământului. Totuși, chiar și acesta din urmă era coordonat indirect tot de către aparatul de partid, prin intermediul diverselor consilii politico-ideologice. Al treilea nivel era reprezentat de instituții de cercetare și învățământ istoric în sine, facultățile și institutele de cercetare. Paralel cu acestea din urmă, funcționau Institutul de studii istorice și social-politice (ISIP), coordonat direct de către Comitetul Central, și CSCITM, care făcea partea din sistemul militar. Desigur, controlul vieții academice se făcea și prin intermediul organizațiilor de bază ale Partidului Comunist³⁴, la nivel de facultate/universitate sau de institut, însă în viața de zi cu zi a istoricilor impactul acestora era mai degrabă superficial³⁵, funcționând de cele mai multe ori ca instrumente pe care birocrăția de partid le (re)activa când era necesar. Rolul Securității³⁶ în acest proces era și el important, însă abordarea acestui subiect necesită multe precauții și limite cu privire la sursele disponibile.

Prima modificare importantă a structurii instituționale a istoriografiei din România anilor '70-'80 a fost crearea Academiei de Științe Sociale și Politice (ASSP), în 1970³⁷, în cadrul căreia au fost transferate institutele de cercetare istorică aflate până atunci în subordinea Academiei Republicii Socialiste România: Institutele de istorie și arheologie din Iași și Cluj-Napoca, Institutul de arheologie din București, Institutul de studii sud-est europene și Institutul de istorie „Nicolae Iorga”. Acest transfer instituțional s-a limitat la institutele din mediul academic clasic, neincluzând ISIP (care fusese însă el însuși reformat în 1966) și relativ nou creatul Centrul de studii și cercetări în istorie și teorie militară. Restrângerea atribuțiilor Academiei RSR, prin crearea unei Academii palalele, subordonată Comitetului Central, și mai ales prin restructurarea întregului aparat din cercetarea socio-umană au transformat vechea Academie într-o instituție fără atribuții și putere reală în lumea intelectuală³⁸.

³⁴ Pentru câteva studii mai generale vezi: Michael David-Fox, György Péteri (edit.), *Academia in Upheaval. Origins, Transfers, and Transformations of the Communist Academic Regime in Russia and East Central Europe*, Praeger, 2000.

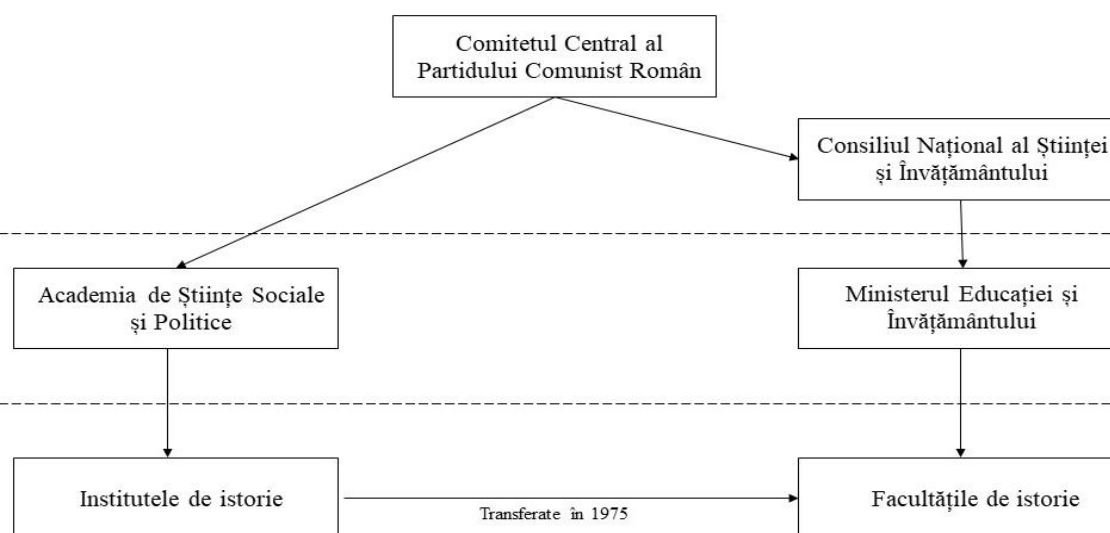
³⁵ Lucian Boia, *Cum am trecut prin comunism. Al doilea sfert de veac. Memorii*, Humanitas, București, 2019, p. 112-116.

³⁶ Vezi, de exemplu: Apostol Stan, *De veghe la scrierea istoriei (Securitatea)*, Editura Curtea Veche, București, 2012; Idem, „«Nava amiral» a istoriografiei comuniste la apă: 29 iulie 1988”, în ***, *Despre Holocaust și Comunism*, Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă, volumul I, 2002, p. 51-61; Șerban Rădulescu-Zoner, *Securitatea în Institutul de istorie „Nicolae Iorga”. Studiu de caz*, Editura Cavallioti, București, 2008.

³⁷ Cosmin Popa, *Intelectualii lui Ceaușescu și Academia de Științe Sociale și Politice (1970-1989)*, Litera, București, 2018, p. 35.

³⁸ *Ibidem*, p. 105-129.

Schema nr. 1. Structura instituțională a istoriografiei din România 1970–1989
(variantă simplificată)

Academia de Științe Sociale și Politice³⁹ a fost gândită de la început ca forul științific care „organizează, îndrumă și coordonează întreaga activitate de cercetare în domeniul științelor sociale; asigură orientarea cercetării în concordanță cu cerințele politice; elaborează lucrări și face propuneri care să contribuie la fundamentarea soluțiilor pentru problemele dezvoltării economice și social-culturale a Republicii Socialiste România”⁴⁰. Pe lângă aceasta, ASSP avea inițial și o dimensiune de cercetare („studiază și pune în valoare trecutul istoric al poporului nostru, patrimoniul său artistic și cultural, contribuția sa la istoria, cultura și arta universală”⁴¹), dar și de coordonare a activității de reprezentare în forurile științifice internaționale⁴². Conform decretului, „Academia de Științe Sociale promovează în activitatea de cercetare concepția materialismului dialectic și istoric, asigurând orientarea teoretică și ideologică a cercetării științifice pe baza marxism-leninismului”⁴³. Cele mai importante structuri ale ASSP erau secțiile, împărțite tematic: Secția de economie, Secția de istorie și arheologie, Secția de filozofie, psihologie și logică, Secția de sociologie, Secția de științe juridice și politice, Secția de teoria și istoria

³⁹ Numele inițial al instituției a fost Academia de Științe Sociale, așa apărând în prima variantă de decret. În final, a fost aleasă denumirea de Academia de Științe Sociale și Politice.

⁴⁰ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: ANIC), Colecția Popescu-Puțuri, dosar nr. 61, f. 4.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Vezi și: Cosmin Popa, *Intelectualii lui Ceaușescu...*, p. 161–181.

⁴³ ANIC (în continuare: ANIC), Colecția Popescu-Puțuri, dosar nr. 61, f. 4.

artei și literaturii. Fiecare dintre acestea era condusă de un președinte⁴⁴. Componenta grupului celor 231 de membri ai ASSP numiți la înființare era una foarte heterogenă⁴⁵. În privința secției de istorie și arheologie, existau suprapuneri importante cu membri Academiei RSR: Constantin Daicoviciu făcea parte atât din Prezidiul ASSP, cât și din Prezidiul Academiei RSR; Emil Condurachi, Andrei Oțetea, David Prodan, Ion Nestor, Gheorghe Ștefan, Petre Constantinescu-Iași, Mihai Berza, Vasile Maciu și Dionisie Pippidi făceau parte din ambele foruri⁴⁶. La această listă se adăugau și istorici care nu fuseseră aleși membri ai Academiei RSR (Ștefan Ștefănescu, Ștefan Pascu sau Dumitru Berciu), precum și oameni apropiați de aparatul de partid (Ion Ardeleanu, Titu Georgescu sau Gheorghe Zaharia)⁴⁷.

Transferul institutelor de cercetare istorică în cadrul Academiei Comitetului Central a reprezentat în mod cert o intensificare a presiunii politicului asupra câmpului istoriografic. La începutul anilor '70, rolul pe care ASSP îl deținea era unul foarte important. Reintrat în activitatea politică la nivel înalt, președintele ASSP, Miron Constantinescu, a încercat – fără succes – să centralizeze întregul aparat instituțional din domeniul scrierii istoriei, căutând să forțeze integrarea și a ISISP în structura noii Academii⁴⁸. Acest aranjament instituțional a funcționat până în 1975, când institutele de cercetare au fost transferate de la ASSP în structura Universităților⁴⁹. Această transformare poate fi explicată atât prin reducerea interesului Partidului Comunist pentru ASSP, care nu și-a atins scopul, cât și prin nevoia de reducere a resurselor alocate cercetării din domeniile socio-umane. Cu toate acestea, ASSP și-a păstrat până în 1989 rolul de a coordona tematic activitatea de cercetare din cadrul institutelor care făcuseră parte din organigrama sa.

Coordonarea temelor de cercetare este însă destul de greu de reconstituit la nivel concret pe baza surselor de arhivă. Nelimitându-se la volume, controlul tematic exercitat de ASSP includea și principalele reviste academice de istorie⁵⁰, planurile de cercetare create de ASSP fiind gândite în jurul cincinalului⁵¹. În realitate, având în vedere dese restructurări instituționale, cât și condițiile din ce în ce mai precare ale cercetării socio-umaniste din România socialistă, respectarea planurilor

⁴⁴ *Ibidem*, ff. 9–10. Președintele Secției de istorie și arheologie a fost numit Ștefan Ștefănescu.

⁴⁵ Cosmin Popa, *Intelectualii lui Ceaușescu...*, p. 89.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 90.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Cosmin Popa, „Lupta pentru privilegiul minciunii. Ion Popescu-Puțuri versus Miron Constantinescu”, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, 1/2017, p. 123–129.

⁴⁹ Mirela Rotaru, *Istoria Universității din București în anii 1980*, lucrare de doctorat, coordonator: Prof. univ. dr. Bogdan Murgescu, Universitatea din București, Facultatea de Istorie, Școala Doctorală de Istorie, 2015, p. 58.

⁵⁰ Principalele revistele de istorie apăreau și ele tot sub egida ASSP. Acestea erau: „Revista de istorie” (12 numere anual), „Revue roumaine d'histoire” (4 numere anual), „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie” (4 numere anual), „Dacia- Revue d'archéologie et d'histoire ancienne” (2 numere anual), „Thraco-Dacica” (2 numere anual), „Revue des études sud-est européennes” (4 numere anual) (ANIC, Fond C.C. al P.C.R. Agitație și Propagandă, dosar nr. 45/1984, ff. 45–46).

⁵¹ ANIC, Fond Academia de Științe Sociale și Politice. Secția Istorie și Arheologie, dosar nr. 3/1971.

de cercetare era mai degrabă o năzuință decât o practică. Astfel, se pare că de fapt controlul exercitat asupra tematicilor de cercetare era unul relativ slab, existând negocieri și reorientări foarte dese, dar și slabe beneficii pentru respectarea planificărilor făcute de către Academia Partidului Comunist. În acest context, scăderea cantitativă a producției istoriografice poate fi urmărită pe baza rapoartelor create la nivelul ASSP. Restrângerea producției istoriografice este relevantă, deoarece evidențiază legătura directă dintre contracția numărului de posturi din cercetarea istorică, subiect asupra căruia vom reveni, și numărul total al publicațiilor. Pe lângă controlul tematic, ASSP și-a păstrat și atribuțiile în a verifica participarea istoricilor la evenimentele academice internaționale și de a coordona răspunsurile din partea României la „dezbaterile istoriografice” cu vecinii, în special Ungaria și Uniunea Sovietică⁵².

Tablel nr. 1. Lista de lucrări finalizate și trimise la ASSP în 1985 (include revistele)⁵³

Nr. crt.	Institut	Volume publicate
11.	Institutul de istorie „Nicolae Iorga”	16
22.	Institutul de arheologie	20
33.	Institutul de studii sud-est europene	10
44.	Institutul de istorie și arheologie din Cluj-Napoca	10
55.	Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași	11
TOTAL: 67		

Transferul institutelor de cercetare în cadrul sistemului universitar nu a reprezentat o liberalizare a disciplinei istorice, ci, dimpotrivă, o accentuare a controlului ideologic, pe lângă o restrângere semnificativă a resurselor alocate acestor centre științifice. Teoretic autonom, Ministerul Educației și Învățământului se afla sub „conducerea directă” a Consiliului Național al Științei și Învățământului, acesta din urmă fiind condus din funcția de președinte de Elena Ceaușescu⁵⁴. Acest for al Comitetului Central, creat în 1978 sub denumirea inițială de Consiliul Superior al Educației și Învățământului, era superior ierarhic Ministerului, având atribuția de a controla și coordona învățământul de toate gradele. Alt organism, cu un rol mai degrabă decorativ, era Congresul Educației și Învățământului, care se întrunea o dată la 5 ani⁵⁵. Consiliul Culturii și Educației Socialiste deținea un rol important în

⁵² Cosmin Popa, „Confruntări istoriografice ale României cu țările socialiste în etapa „socialismului dezvoltat” (1970–1980)”, în *Studii și materiale de istorie contemporană*, 1/2016, p. 187–199.

⁵³ ANIC, Fond C.C. al P.C.R. Secția Agitație și Propagandă, dosar nr. 45/1984, ff. 156–158.

⁵⁴ *Ibidem*, dosar nr. 8/1986, f. 1.

⁵⁵ Andrei Florin Sora, „Politizare și politehnizare în România comunistă. Repere legislative privind învățământul superior (1948–1989)” în *Arhivele Olteniei*, serie nouă, nr. 27, 2013, p. 159–160.

definirea ideologiei oficiale a regimului, dar nu avea atribuții directe în coordonarea cercetării istorice. Cu toate acestea, activitatea și deciziile acestui organism sunt relevante pentru istoriografie, în primul rând pentru că CCES avea misiunea de a stabili și implementa directivele ideologice generale ale regimului comunist, care afectau indirect și producția istoriografică. Pe lângă aceasta, prin atribuțiile cu privire la patrimoniul și rețeaua muzeală, rolul CCES în cercetarea arheologică era unul important⁵⁶.

Pe măsură ce presiunea ideologică asupra istoriografiei se intensifica, lupta pentru accesul la resurse – din ce în ce mai puține – devenea, de asemenea, mai acerbă⁵⁷. Desele modificări instituționale au fracturat semnificativ câmpul istoriografic. Acest lucru era deplâns până și de Titu Georgescu, istoric cu relații foarte bune în aparatul Comitetului Central, profesor la Universitatea din București și, în același timp, cercetător la ISISP:

Revin la îngrijorarea mea pentru frontul istoric românesc. Caut să-mi verific o imagine care mă obsedează. Frontul istoric nu există propriu-zis. Am senzația că este fărâmițat și dinăuntru și din afară, tocmai în acești ani de confruntări în lumea culturală, științifică, politică. Încerc o recapitulare a diferitelor stări, situații și caut punctul de început al disoluției. Nu știu dacă retrospectiva îmi spune ceva. Deocamdată constat că nu poți aduna șapte, opt istorici pe o problemă majoră⁵⁸.

Restructurările instituționale la nivelul instituțiilor cu rol de control și coordonare au avut efecte concrete asupra câmpului istoriografic, determinând o accentuare a dependenței cercetării istorice de birocrăția de partid. Pe parcursul ultimelor două decade ale regimului comunist din România, statul a căutat să desființeze barierele dintre sfera academică clasică, aflată teoretic în raport de autonomie cu politicul, și cea ideologică, controlată direct de Partidul Comunist. Eșecul acestui proces este evident, însă consecințele nu au fost deloc lipsite de importanță pentru profesioniștii disciplinei istorice. Așa cum vom observa, ele au cauzat reverberații foarte complexe atât în interiorul câmpului universitar, în cercetarea științifică din sfera academică, cât și în institutele și centrele din afara acestora din urmă.

Facultățile de istorie

Lumea universitară funcționează după reguli particulare în raport cu alte sfere de activitate⁵⁹. În regimurile dictatoriale însă, unele principii, precum autonomia universitară, sunt subsumate presiunilor și intereselor politice⁶⁰. În comunism,

⁵⁶ Decretul nr. 442/1977 privind organizarea și funcționarea Consiliului Culturii și Educației Socialiste, în *Monitorul Oficial* din 28.11.1977.

⁵⁷ Katherine Verdery, *Compromis și rezistență...*, p. 211.

⁵⁸ Titu Georgescu, *Tot un fel de istorie*, vol. II, Editura Conphys, Râmnicu Vâlcea, 2002, p. 431

⁵⁹ Christine Musselin, *Les universitaires*, La Découverte, Paris, 2008.

⁶⁰ Vezi o serie de studii în: John Connelly, Michael Grüttner (eds.), *Universities Under Dictatorship*, The Pennsylvania State University Press, 2005.

aceste reguli sunt puternic influențate atât de intruziunile politicului, cât și, la nivel mai general, de specificitățile regimurilor de tip socialist⁶¹. Două fenomene distincte au afectat semnificativ cercetarea istorică la nivel universitar și învățământul istoric în ansamblul său. În primul rând, în contextul contracției generale a învățământului superior în anii '80 și a reducerii alocărilor către științele socio-umane în favoarea disciplinelor tehnice, a avut loc nu numai o reducere a numărului de studenți la disciplina Istorie, ci și o restrângere a numărului de cadre didactice universitare, în special prin neînlocuirea celor pensionați cu noi asistenți. În al doilea rând, reducerea resurselor alocate cercetării socio-umane, alături de intensificarea presiunii ideologice, a afectat direct posibilitatea istoricilor de a inova teoretic și metodologic, limitând mult marja acestora de manevră în raport cu propaganda oficială.

Contracția învățământului universitar istoric s-a produs prin intermediul mai multor procese. Până în 1977, disciplina Istorie a funcționat singură doar la Universitatea din București, fără a fi studiată împreună cu altă disciplină, precum filosofia sau geografia. La Cluj-Napoca și Iași existau câte o facultate de Istorie-Filozofie. Alte centre universitare în care se studia istoria (Bacău, Constanța, Oradea, Craiova, Suceava, Târgu-Mureș, Timișoara) au fost desființate începând cu anul 1974. Din anul 1984 a fost desființat învățământul istoric și la Sibiu, ultima promoție absolvind în 1986⁶². Astfel, la sfârșitul anilor '80, doar în cele trei mari centre universitare din România comunistă (București, Cluj-Napoca și Iași) se mai putea studia la nivel universitar disciplina Istorie, și numai prin intermediul unei duble specializări, alături de filosofie. Dubla specializare, care ar fi permis în teorie atât o mai bună pregătire teoretică a absolvenților, cât și o mai facilă integrare în învățământul preuniversitar după absolvire, nu a funcționat, îngreunând mai degrabă procesul didactic, atât în domeniul istoriei, cât și în cel al filosofiei⁶³. Atât în activitatea didactică și de cercetare, cât și în cea administrativă, cele două secții au funcționat mai degrabă separat⁶⁴. Restrângerea cadrului instituțional al învățământului istoric nu s-a limitat însă doar la aceasta, ci a inclus și comasarea catedrelor de istorie și reducerea masivă a posturilor didactice. Datele statistice sunt de multe ori incomplete, mai ales pentru decada a opta, însă putem totuși observa tendințele generale relativ ușor. Astfel, dintre cele trei centre universitare, cel din București era cel mai bine reprezentat din punct de vedere al numărului de cadre didactice, fiind singurul care a păstrat cel mai mult timp (până în martie 1985) două catedre distincte cu specializare în Istorie.

⁶¹ O sinteză despre învățământul superior din România în timpul regimului comunist în: Matei Gheboianu, „Cum a funcționat învățământul superior românesc în ultimul secol? Evoluții și perspective ale unei lumi în mișcare”, în Adrian Cioroianu, *Un Centenar. Ce au învățat și ce nu au învățat românii din ultimul secol de istorie*, Polirom, Iași, 2018, p. 257-271.

⁶² Valentin Maier, „Învățământul istoric în comunism – structuri și statistici”, în Florentina Nițu, Florin Müller, Remus Nică (coord.), *Istorie și istorici la Universitatea din București. Dimensiuni instituționale – proiecte intelectuale*, Editura Universității din București, București, 2016, p. 59-72.

⁶³ Ileana Căzan, „Facultatea de istorie-filozofie între model disciplinar și experiment didactic (1978-1980)”, în Müller, Remus Nică (coord.), *op. cit.*, p. 19-26.

⁶⁴ Bogdan Murgescu, *A fi istoric în anul 2000*, Editura All Educațional, București, 2000, p. 53.

Tabelul nr. 2. Cadre didactice universitare din domeniul Istorie la începutul anului universitar 1985⁶⁵

Nr. crt.	Universitate	Facultate	Catedră	Nr. total cadre didactice
11.	Universitatea din București	Facultatea de istorie-filozofie	Istoria României	25
			Istorie universală	12
22.	Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca	Facultatea de istorie-filozofie	Istoria României și universală	25
33.	Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași	Facultatea de istorie-filozofie	Istorie națională și universală ⁶⁶	22

Pe lângă reducerea, până la eliminarea totală, a concursurilor de intrare în sistemul universitar, promovarea în grad a cadrelor din domeniul disciplinei istorice a devenit foarte lentă, chestiune care crea atât frustrări profesionale, de multe ori îndreptățite, cât și dificultăți materiale concrete importante⁶⁷. La Universitatea din București, la începutul anului calendaristic 1985 (înainte de comasarea celor două catedre de istorie, care a presupus și pensionări), cei mai mulți istorici dețineau grade academice de asistent (6), respectiv lector (17), în timp ce numărul conferențiarilor (8) și al profesorilor (6) era foarte redus. Mobilitatea profesională însă era diferențiată în funcție de criterii care țineau de particularitatea fiecărei cariere în parte, de capitalul politic și de structurile de vârstă. Ca ipoteză de lucru, putem presupune și că dinamica internă a fiecărei facultăți în parte juca și ea un rol în acest proces.

Tabelul nr. 3. Cadre didactice de la cele două catedre de istorie din cadrul Universității din București, la începutul anului calendaristic 1985⁶⁸

Grad științific	Catedra de istoria României	Catedra de istorie universală
Profesor	4	2
Conferențiar	6	2
Lector	10	7
Asistent	6	0

⁶⁵ ANIC, Fond C.C. al P.C.R. Secția Agitație și Propagandă, dosar nr. 8/1985, f. 48.

⁶⁶ Nu am reușit identificarea anului în care cele două catedre de istorie din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași au fost comasate.

⁶⁷ Lucian Boia, *op. cit.*, p. 158-160.

⁶⁸ Arhiva Universității din București (în continuare: AUB), Fond Senat, 1986, nenumrotat.

Frustrările profesionale nu au rămas însă fără răspuns din partea universitarilor de la Facultatea de Istorie-Filozofie din București. Situația de fapt foarte defavorabilă a determinat pe membrii consiliului Facultății de Istorie-Filozofie din București să adreseze în martie 1986 un memoriu către Ministerul Educației și Învățământului. Documentul, pornind de la o analiză efectuată la nivelul Facultății, făcând previziuni cu privire la evoluția probabilă a personalului didactic până în anul 2000, solicita Ministerului promovarea cât mai rapidă a unor persoane, arătând că:

O situație extrem de complicată se întâmplă în catedrele Facultății noastre în privința promovării cadrelor. Discipline care au fost cu ani în urmă predate de 5–6 profesori și chiar mai mulți, au ajuns să fie predate astăzi de asistenți cărora nici cel puțin statutul de lector nu li s-a putut conferi, deși au și calitate, și activitate, și vechime corespunzătoare. Totodată, un număr mare de cadre didactice, care ar fi putut să devină de mult timp conferențieri sau profesori, cadre ce-și justifică pe deplin calitățile didactico-științifice, se găsesc în continuare în postura de lectori sau chiar asistenți, fiindu-le afectate vizibil poziția nu numai din punct de vedere material, dar și moral⁶⁹

Tabelul nr. 4. Perspectiva cu privire la dinamica pozițiilor universitare la catedra de istorie din cadrul Universității din București⁷⁰

Dinamica Gradul didactic	Nr. cadre didactice 1985/1986	Vârsta medie a cadrelor didactice	Nr. pensionări până în 1990	Nr. pensionări în 1991–1995	Nr. pensionări în 1996–2000	Structură catedre în anul 2000
Profesor	6	57	0	5	0	1
Conferențieri	6	55	2	2	1	1
Lectori	13	48	2	2	1	8
Asistenți	5	40	0	0	2	3
Total	30	–	4	9	4	13

Desigur, memoriul poate fi analizat (prin prisma persoanelor selectate pentru promovare) și ca reliefând dinamica instituțională internă din Facultate. În aceeași măsură, el este util și din alte două motive. În primul rând, datele cu privire la vârsta medie foarte ridicată a cadrelor didactice, indiferent de gradul academic, arată ritmul lent și dificil al promovării. Situația este cel mai evidentă în cazul asistenților,

⁶⁹ Memoriu al Biroului Executiv al Consiliului Facultății de Istorie-Filozofie din cadrul Universității din București adresat Ministrului Educației și Învățământului la 26.03.1986, document disponibil la Decanatul Facultății de Istorie din cadrul Universității din București.

⁷⁰ *Ibidem*.

care aveau o vârstă medie de 40 de ani, consecință atât a închiderii sistemului academic în ansamblul său, cât și a introducerii obligativității efectuării unui stagiului profesional de trei ani în învățământul preuniversitar după terminarea studiilor universitare⁷¹. În al doilea rând, această analiză demonstrează cât de negativ preconizau istoricii de la Universitatea din București că urma să evolueze situația disciplinei lor.

Cazul Universității din București nu este singular. Situația era asemănătoare și la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca și la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. La Cluj-Napoca, datele statistice pentru perioada 1980-1989 arată de asemenea o reducere importantă a numărului membrilor catedrei de istorie⁷², de la 32 de persoane la 22, restrângere cantitativă care a constat probabil în primul rând în pensionarea cadrelor didactice și neînlocuirea acestora, numărul de asistenți scăzând de la 5 la 1. Desigur, învățământul istoric în centrul universitar clujean avea propriile sale particularități și procese specifice. Remarcăm însă că fenomenul contracției schemei de personal nu lipsea nici acolo.

Tabelul nr. 5. Cadre didactice de la catedra de Istoria României și universală din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca⁷³

	1980-1981	1981-1982	1982-1983	1983-1984	1984-1985	1985-1986	1986-1987	1987-1988	1988-1989
Total cadre didactice	29	32	30	26	26	23	23	22	22
Profesori	6	6	6	5	5	4	4	4	4
Conferențieri	9	10	10	9	10	9	8	8	8
Lectori	9	11	10	9	8	9	10	9	9
Asistenți	5	5	4	3	3	1	1	1	1

Fiind considerat o perioadă de timp un centru universitar mai puțin atrăgător comparativ cu capitala⁷⁴, acest fapt a permis, probabil, Universității „Alexandru Ioan

⁷¹ Andrei Florin Sora, *Evoluția calificărilor din învățământul universitar românesc, 1968-2011*, p. 19-20, articol disponibil online la adresa:

http://www.invatamant-superior.ro/wp-content/uploads/2013/08/Raport_istoria_calificarilor.pdf (consultat la data de 03.06.2019)

⁷² Cele două catedre din Cluj-Napoca (Istoria României și Istorie Universală) au fost unificate în 1973: Ștefan Ștefănescu (coord.), *Enciclopedia istoriografiei românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 363.

⁷³ Date prelucrate din Arhiva Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (în continuare: AUBB), Fond State de Plată, dosarele pentru anii toți anii universitari din 1980 până în 1989.

⁷⁴ Lucian Nastasă, „Între centru și periferie: Universitatea din Iași și migrația academică”, în Florea Ioncioaia, Leonidas Rados (coord.), *Fragmente de pe un câmp de luptă: studii în istoria Universității*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, Iași, 2018, p. 161-174.

Cuza” o autonomie mai mare în raport cu puterea politică. Informații cu privire la evoluția catedrelor/catedrei de istorie din Iași ne lipsesc, însă fenomenul restrângerii numărului de posturi era în mod cert asemănător. La Iași, dezechilibrul de personal se resimțea mai ales comparând specialiștii în istoria națională cu cei cu pregătire în istorie universală. Așadar, la începutul anului calendaristic 1982, catedra de Istoria României avea 9 angajați, distribuiți relativ uniform pe grade didactice, cu excepția celui de asistent, unde exista o singură persoană. De cealaltă parte, la catedra de istorie universală existau mai mulți universitari (13), dar lectorii erau suprareprezențați, în timp ce profesorii universitari nu erau deloc. Această situație era probabil consecința a două fenomene: structura pe vârste între discipline la Universitatea din Iași, moștenită din decadele anterioare, respectiv închiderea sistemului începând cu anii '80.

Tabelul nr. 6. Cadre didactice de la cele două catedre de istorie din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, la începutul anului calendaristic 1982⁷⁵

Grad științific	Catedra de istoria României	Catedra de istorie universală
Profesor	4	0
Conferențiar	3	2
Lector	2	8
Asistent	1	3

Învățământul istoric a trecut în ultima decadă a regimului comunist din România printr-o perioadă de contracție majoră. Restrângerea oportunităților profesionale pentru absolvenții de Istorie, promovarea inexistentă a noilor specialiști, limitarea contactelor profesionale cu colegii de breaslă din străinătate etc., au avut consecințe directe asupra producției istoriografice. Inovațiile epistemice nu au lipsit, însă contextul în care acestea au apărut a fost unul profund defavorabil. Situația concretă din institutele de cercetare nu era foarte diferită.

Institutele de cercetare istorică

În ansamblu, dependența structurală a institutelor de cercetare istorică de finanțarea primită de la statul socialist ar permite încadrarea acestora, fără deosebire, în

⁷⁵ *** „Facultatea de Istorie și Filozofie” în *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași*, 1982, p. 75–76.

conceptul de „state-sponsored historiography”, definit recent de Berber Bevernage și Nico Wouters ca acel tip de discurs istoriografic care primește, direct sau indirect, sprijinul statului, fie prin mijloace financiare, fie prin instrumente mai subtile⁷⁶. Acest concept este util în înțelegerea mecanismelor prin care politicul se implică în producerea cunoașterii istorice, determinând inclusiv modificări de natură instituțională⁷⁷, însă merită făcute câteva distincții importante pentru cazul particular al României socialiste, sau chiar pentru cel mai general al Europei Centrale și de Est după Al Doilea Război Mondial⁷⁸. Așa cum am arătat, exista o diferență importantă, atât instituțională cât și simbolică, între institutele parte a sistemului universitar, respectiv cele din afara acestuia, indiferent că erau instituții militarizate sau în subordinea Comitetului Central. Ștergerea barierelor dintre aceste două categorii a fost unul dintre obiectivele deselor transformări instituționale, dar unificarea câmpului istoriografic a fost, în realitate, urmărită atât de Partidul Comunist, cât și de unii istorici interesați să-și maximizeze puterea.

O privire generală asupra numărului de cercetători pentru fiecare institut, mai ales luând în considerare distribuția acestora pe grade științifice, demonstrează discrepanțele importante între cele două categorii de institute menționate anterior. Astfel, în 1985, din cei 229 cercetători din istoriografia din România, doar 3 persoane dețineau cel mai înalt grad profesional, toți fiind angajați la ISISP. Pentru celelalte trei grade, situația cea mai bună era tot la fostul Institut de istorie a Partidului. Dacă la cele trei mari institute (Institutul de istorie „Nicolae Iorga”, Institutul de istorie și arheologie din Cluj-Napoca și Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” Iași) situația era una deloc excelentă, pentru celelalte institute și centre de cercetare starea de fapt era chiar mai proastă. Lipsește din tabel CSCITM, care avea oricum o organigramă diferită. Totuși, se poate trage relativ ușor concluzia că resursele, în special cele cu privire la personal, erau distribuite disproporționat, mai degrabă în afara sistemului academic. Observăm nu doar cât de redus era grupul cercetătorilor în istorie (și cel al universitarilor din acest domeniu era la fel de restrâns, după cum am arătat), ci și cât de puternic divizat instituțional este acesta. Din perspectiva strict a personalului, institutele cu tematică mai degrabă generalistă stăteau, aparent, ceva mai bine decât cele foarte specializate. Aceasta însă era doar o aparență, de vreme ce institutele generaliste presupun acoperirea tuturor epocilor istorice. În practică, aceasta ducea la specializarea și mai mare a cercetătorilor și,

⁷⁶ Berber Bevernage, Nico Wouters, „State-Sponsored History After 1945: An Introduction”, în Berber Bevernage, Nico Wouters (edit.), *op. cit.*, p. 1–36.

⁷⁷ Lutz Raphael, „State Authority and Historical Research: Institutional Settings and Trends Since 1945”, în Berber Bevernage, Nico Wouters (edit.), *op. cit.*, p. 209–236.

⁷⁸ Pentru cazurile Poloniei, Ungariei și Cehoslovaciei vezi: Frank Hadler, Attila Pók, „A Daily Working Group Together in One House: Research Institutes at the National Academies of Sciences in East Central Europe” în Ilaria Porciani, Jo Tollebeek (edit.), *op. cit.*, p. 183–201.

alături de alte motive, la insuccesul multor întreprinderi academice de mare amploare sau care presupuneau grupuri mari de specialiști din subdomenii diferite.

Tabelul nr. 7. Distribuția gradelor profesionale pentru institutele de cercetare istorică⁷⁹

Institutul	Cercetători			
	C. Ș. P. I	C. Ș. P. II	C. Ș. P. III	Cercetători
Institutul de studii istorice și social-politice	3	5	14	29
Institutul de istorie „Nicolae Iorga”	0	4	22	18
Institutul de studii sud-est europene	0	1	5	14
Institutul de tracologie	0	0	0	1
Institutul de arheologie	0	2	23	11
Institutul de istorie și arheologie din Cluj-Napoca	0	3	11	15
Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași	0	3	13	15
Centrul de științe sociale Craiova	0	0	3	4
Centrul de științe sociale Sibiu	0	0	2	1
Centrul de științe sociale Târgu Mureș	0	1	2	4
TOTAL	3	19	95	112

Cele două sisteme din cercetarea istorică au avut însă evoluții diferite în această perioadă. Dacă institutele academice s-au confruntat cu reducerea personalului în ansamblul lor, lupta pentru accesul la resursele alocate de birocrăția de partid pare să fi fost principala caracteristică a institutelor din afara câmpului universitar.

Institutele din sistemul universitar

Integrate Universităților în 1975, proces reglementat prin Ordinul nr. 659 al Ministerului Educației și Învățământului din 15 iulie 1975, ca structuri ale facultăților, institutele de cercetare și-au desfășurat activitatea în principal sub coordonarea Consiliului facultății, a Senatului și a ASSP. Modificarea cea mai importantă adusă în 1975 a ținut de faptul că bugetul institutelor de cercetare era stabilit din surse extrabugetare, acestea funcționând pe baza veniturilor provenite din contractele de cercetare și din publicații⁸⁰. În realitate, institutele își desfășurau

⁷⁹ ANIC, Fond C.C. al P.C.R. Agitație și Propagandă, dosar nr. 8/1985, f. 43.

⁸⁰ Mirela Rotaru, *op. cit.*, p. 58.

activitatea sub un triplu control: Universitatea, Ministerul Educației și Învățământului și ASSP⁸¹. Conform art. 2 din decretul din 1975, care reglementa reorganizarea sistemului de cercetare socio-umană, se stipula că: „Institutele și celelalte unități de cercetare se vor reorganiza de regulă în cadrul facultăților și vor avea sarcina de a îndruma unitar și de a coordona activitatea științifică a cercetătorilor, indiferent de unitatea în care aceștia sunt încadrați”⁸². Reorganizarea a presupus și o reducere a organigramelor și a schemelor de personal, care a afectat atât cercetătorii, cât și personalul auxiliar.

Tabelul nr. 8. Organigrama Institutului de istorie „Nicolae Iorga” în 1987⁸³

Tip angajați	Număr
Total personal propriu	60
Studii superioare total	52
în conducere	2 +1
în cercetarea științifică	50
studii medii	7

Institutele erau conduse de un director, aflat sub controlul unui birou executiv și al unui consiliu științific. Organigramele erau împărțite îndeosebi în două structuri: istorie românească, respectiv istorie universală, cu excepția Institutului de Arheologie din București⁸⁴, care cuprindea în schema sa de personal și Institutul de Tracologie⁸⁵, creat în 1976 în contextul organizării la București a Congresului Internațional de Tracologie⁸⁶ și a Institutului de studii sud-est europene, care prin natura foarte specială a cercetărilor întreprinse avea o organigramă împărțită în două colective, după principii puțin diferite – unul de istorie, respectiv unul multidisciplinar, care includea filologie, sociologie, drept etc. Considerat moștenitorul a două institute de cercetare din perioada interbelică⁸⁷, Institutul de studii sud-est

⁸¹ *Ibidem*, p. 64–65.

⁸² Articolul 2 din Decretul Consiliului de Stat al R.S. România, din 3 aprilie 1975, cu privire la reorganizarea activității unităților de cercetare din subordinea Ministerului Educației și Învățământului și a Academiei de Științe Sociale și Politice *apud* Nicolae Edroiu, *Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca – 90 de ani de existență – 1920–2000*, Cluj-Napoca, 2010, p. 253–254.

⁸³ AUB, fond Secretariat/Rectorat, registrul nr. 132, Senat-1988, nenumărotat. Organigrama cuprinde toți angajații institutului, nu doar cercetătorii.

⁸⁴ Cele două colective din cadrul Institutului de Arheologie erau: Colectivul de cercetare pentru arheologia comunei primitive și epocii medievale, respectiv Colectivul de cercetare pentru arheologia geto-dacă și greco-romană (AUB, fond Secretariat/Rectorat, registrul nr. 132, Senat-1988, nenumărotat).

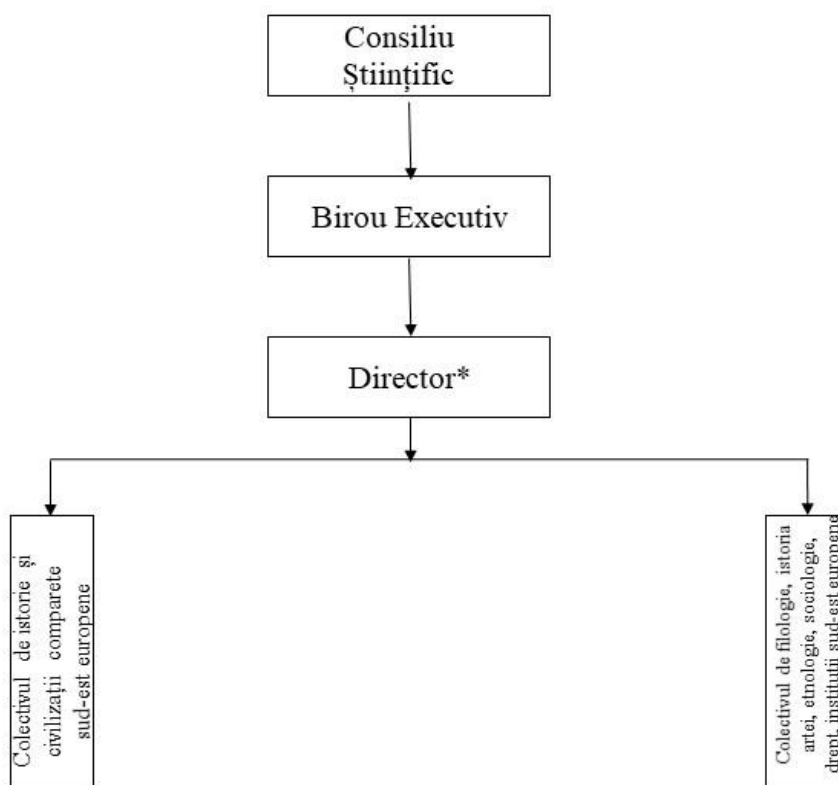
⁸⁵ AUB, Fond Senat, 1986, nenumărotat.

⁸⁶ Dan Dana, *Zalmoxis de la Herodot la Mircea Eliade. Istorii despre un zeu al pretextului*, prefață de Zoe Petre, Polirom, Iași, 2008, p. 338–339.

⁸⁷ Stan Stoica, *Istoriografia românească între imperativele ideologice și rigorile profesionale, 1953–1965*, cuvânt-înainte de Dan Berindei, Editura Meronia, București, 2012, p. 162–163.

europene era una dintre puținele instituții care se îndepărta de istoria politică și evenimentială, promovând abordări inovatoare și cercetări interdisciplinare foarte rare în istoriografia din România comunistă⁸⁸.

Schema nr. 2. Organigrama Institutului de studii sud-est europene⁸⁹

Situația din București era asemănătoare cu cea din Cluj-Napoca, respectiv Iași, cu observația că facultăților de profil din aceste centre universitare le fusese alocat numai câte un singur institut de cercetare istorică⁹⁰. Mai mult decât atât, institutele din provincie aveau mai puțini angajați decât cele din capitală. De exemplu, în 1988, Institutul de istorie și arheologie din Cluj-Napoca avea 24 de cercetători, dintre care 19 membri de partid, 19 doctori, 22 bărbați și doar 2 femei⁹¹. În cadrul Institutului

⁸⁸ Bogdan Murgescu, *op. cit.*, p. 44.

⁸⁹ AUB, Fond Senat, 1986, nenumărat.

⁹⁰ Institutul de istorie și arheologie din Cluj-Napoca pentru Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, respectiv Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” Iași pentru Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

⁹¹ AUBB, Fond Rectorat, Documentar privind anul universitar 1987–1988. Documentar privind anul universitar 1988–1989. Principalele date statistice despre Universitatea clujeană, nenumărat.

de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași lucrau, în 1982, 35 de cercetători, împărțiți în zece colective⁹².

Dependente de structurile facultăților, se poate observa că institutele de cercetare istorică au trecut prin procese similare de restrângere a personalului și limitare a autonomiei de cercetare ca și cele prezente în învățământul superior istoric. În anii '70-'80, câmpul cercetării academice în istorie a fost atât restrâns, prin intermediul restructurărilor instituționale, cât și făcut mai dependent structural de Partidul Comunist, prin integrarea sub autoritatea multiplă a diverselor instituții subordonate direct sau indirect Comitetului Central.

Institute și centre de cercetare din afara câmpului academic

Instituțiile și centrele de cercetare în istorie din afara câmpului academic pot fi analizate și ele din perspective foarte diverse. Pentru cercetarea de față, ne vom limita la relațiile dintre acestea și puterea politică, încercând să observăm conflictele inter-instituționale pentru accesul la resurse. Ar fi o eroare înțelegerea birocrăției de partid ca o structură uniformă. Chiar și în privința cercetării istorice, diferitele subgrupuri din aparatul de partid aveau interese, strategii și afilieri distincte⁹³, pe care încercau să le utilizeze în contextul fiecărei restructurări instituționale. Chiar și la nivelul cel mai înalt al ierarhiei puterii, în interiorul familiei Ceaușescu, existau conflicte pentru putere: „În chip surprinzător, pentru cei neavizați, generalul Ilie Ceaușescu avea un adversar de temut în persoana cumnatei sale, Elena Ceaușescu. În privința motivațiilor acestei ostilități nu se pot formula decât ipoteze: probabil, dorința ei de a fi, în familie, singurul om de știință”⁹⁴. Aceste conflicte aveau așadar consecințe și asupra instituțiilor cu rol în cercetarea istorică. Dacă în privința institutelor academice clasice am observat un proces de restrângere, pentru cele din afara spațiului universitar fenomenul specific pare a fi o dinamică mult mai fluidă a distribuției influenței instituționale. Doi actori instituționali au jucat un rol foarte important în acest proces: Institutul de studii istorice și social-politice și Centrul de studii și cercetări în istorie și teorie militară.

Evoluția Institutului de Istorie a Partidului este cunoscută în istoriografie⁹⁵. În martie 1966, Institutul de istorie a Partidului era transformat în Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., primind atribuții suplimentare de cercetare, privind relațiile internaționale în epoca contemporană și popularizarea istoriei prin intermediul revistei „Magazin Istoric”, dar și de propagandă în favoarea

⁹² *** „Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, în *Universitatea A. I. Cuza Iași*, 1982, p. 108–109.

⁹³ Katherine Verdery, *Compromis și rezistență...*, p. 213.

⁹⁴ Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 409–410.

⁹⁵ În principal datorită excelentei monografii a lui Francesco Zavatti: Francesco Zavatti, *Writing History in a Propaganda Institute. Political Power and Network Dynamics in Communist Romania*, Soderton University, Elanders, Stockholm, 2016.

regimului din România comunistă în Occident⁹⁶. Pentru a putea cuprinde această arie extinsă de cercetare, numărul de angajați a fost crescut de la 86 la 125⁹⁷. La începutul anilor '70, conflictul dintre Mircea Mușat și Ion Ardeleanu, pe de-o parte, respectiv Ion Popescu-Puțuri și Titu Georgescu, pe de altă parte, a dus la reorganizarea institutului⁹⁸. Stabilită în 1976, organigrama nu va mai fi modificată până în 1990, când ISISP a fost deființat. Aceasta includea: un director, un prim adjunct de director, trei directori adjuncți, doi șefi de secție, 16 șefi de sector, 40 de cercetători principali gradul III, 12 cercetători științifici, precum și personal auxiliar (documentariști, bibliotecari, secretare etc.)⁹⁹. În contextul scăderii importanței ISISP în timpul ultimei decade a regimului comunist, personalul alocat acestuia a fost redus, astfel că în anii '80 mai erau doar 51 de posturi ocupate în cercetare¹⁰⁰.

Prima instituție care pare că ar fi putut amenința instituțional puterea ISISP a fost Institutul de științe politice și studiul națiunii, creat în 1970. Apariția unui institut de științe politice în cadrul Academiei „Ștefan Gheorghiu” reprezenta în mod cert un fapt îngrijorător pentru conducerea ISISP, având în vedere că restrângerea atribuțiilor fostului Institut de istorie a Partidului era recunoscută chiar în documentul de înființare a IȘPSN, prin care se solicia desființarea unor sectoare din cadrul ISISP, prin transferul cercetătorilor către noul institut. De asemenea, se considera oportun ca un număr de specialiști de la Institutul de cercetări economice, Institutul de istorie „Nicolae Iorga”, Institutul de filozofie și Institutul de cercetări juridice să fie și ei mutați¹⁰¹. Organizat pe departamente, IȘPSN ar fi trebuit inițiat să aibă un consiliu științific foarte extins, format din 65 de persoane, dar acest număr a fost restrâns la 35, cuprinzând atât secretari cu propaganda de la nivel județean, cât și miniștri sau șefi de instituții culturale¹⁰². IȘPSN nu a devenit însă un concurent serios pentru ISISP, rolul său rămânând mai degrabă producerea de raporte sintetice, adresate conducerii partidului, cu privire la evoluțiile geopolitice cele mai recente.

Alternativa la ISISP avea să ia naștere însă din interiorul sistemului militarizat. Deși inițial avea atribuții exclusiv în a cerceta istoria militară, chiar dacă aceasta din urmă era definită într-un sens foarte larg, Centrul de studii și cercetări în istorie și teorie militară, creat în 1969, a determinat, pe termen lung, o reducere semnificativă

⁹⁶ Francesco Zavatti, „Propaganda across the Iron Curtain. The Institute of Historical and Socio-Political Research affiliated to the Central Committee of the Romanian Communist Party and its Network in Italy”, în *History of Communism in Europe. The (R)evolutionary Maze. Communist Parties in Europe*, vol. 7, 2016, p. 83–109.

⁹⁷ Francesco Zavatti, *Writing History...*, p. 210–212.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 292.

⁹⁹ ANIC, Colecția Popescu-Puțuri, dosar nr. 59, f. 153.

¹⁰⁰ ANIC, Fond C.C. al P.C.R. Agitație și Propagandă, dosar nr. 8/1985, f. 43.

¹⁰¹ ANIC, Colecția Popescu-Puțuri, dosar nr. 59, f. 171.

¹⁰² Cosmin Popa, „Academia de Științe Sociale și Politice sau stalinism 2.0”, în *Studii și materiale de Istorie contemporană*, serie nouă, volumul 14/2015, p. 75.

a importanței și puterii instituționale a ISISP¹⁰³. Pe măsură ce influența lui Ilie Ceaușescu a devenit tot mai importantă, Centrul și-a extins atribuțiile și s-a (auto)impus ca cel mai important actor instituțional din câmpul istoriografic apropiat de discursul oficial:

Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară – organism specializat al Consiliului politic superior al forțelor armate – este o instituție de cercetări științifice și totodată de documentare și informare în domeniul disciplinelor de profil. Pe baza indicațiilor forului tutelar, Centrul îndeplinește atribuții de avizare și coordonare în domeniul cercetării științifice de istorie militară și al altor discipline militare cu caracter social din sfera de competență a Consiliului politic superior¹⁰⁴.

Sergiu Iosipescu consideră că inspirația pentru CSCITM a fost Centre d'Études et Recherches d'Histoire et Théorie Militaire din Franța¹⁰⁵. Organigrama inițială a avut 3 funcții de general, 35 de funcții de ofițer, una de subofițer și 13 angajați civili. Schema de personal avea un director și două secții, una de istorie militară (cu sectoarele de istorie veche-medie, modernă și contemporană), respectiv una de teorie și doctrină militară¹⁰⁶. Începând cu 1977, Ilie Ceaușescu a preluat conducerea secției de istorie. Deși nu a condus efectiv Centrul, cei trei directori din perioada comunistă fiind Eugen Bantea (1969–1977), Nicolae Constantin (1978–1981) și Gheorghe Tudor (1981–1989)¹⁰⁷, Ilie Ceaușescu era în mod real cel care lua toate deciziile, în principal prin rolul acestuia de coordonator al Comisiei de Istorie Militară¹⁰⁸. Apostol Stan argumentează că, în perioada în care Centrul a fost condus de Eugen Bantea, activitatea istoriografică nu a fost una remarcabilă, fiind concentrată în mod special pe istoria militară în epocile modernă și contemporană, Ilie Ceaușescu fiind cel care a influențat transformarea Centrului într-o instituție puternică, adunând în jurul lui atât militari de carieră, istorici apropiați de Comitetul Central, dar și istorici respectați de colegii de breaslă¹⁰⁹. În anii '80, pe fondul reducerii poziției deținute de ISISP în aparatul de partid, CSCITM a devenit cea mai

¹⁰³ Conflictul dintre cele două instituții a fost excelent analizat de Francesco Zavatti: Francesco Zavatti, *Writing history...*, p. 237–251.

¹⁰⁴ ANIC, Fond ASSP. Secția de istorie și arheologie, dosar nr. 39/1972, f. 4.

¹⁰⁵ Sergiu Iosipescu, „Preliminarii politico-militare ale creării Centrului de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară și rolul său în reforma din armata română (1968–1972)”, în *Armată și societate în România în a doua jumătate a secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea. Modernizarea societății românești și reforma organismului militar*, Editura Militară, București, 2008, p. 91.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ Institutul pentru studii politice de apărare și istorie militară, *Istoric*, articol disponibil online la adresa: <http://ispaim.mapn.ro/pages/view/78> (consultat la data de 02.06.2019).

¹⁰⁸ Felician Velimirovici, *Istorie și istorici...*, p. 261–262.

¹⁰⁹ Apostol Stan, *Istorie și politică în România comunistă*, Editura Curtea Veche, București, 2010, p. 303–304.

puternică instituție din câmpul istoriografic, din perspectiva conexiunilor cu aparatul de partid și a capacității de a acumula resurse.

De remarcat că acest conflict instituțional a avut un impact direct chiar asupra producției istoriografice, prin tendința istoricilor de la ISISP și CSCITM de a extinde tot mai mult aria lor de cercetare, pentru a putea capta cât mai multe resurse. Aceasta explică interesul foarte mare al cercetătorilor din cadrul acestor două instituții pentru discursul protocronist, foarte important pentru propaganda oficială a regimului¹¹⁰. Consecința acestui fenomen a fost o și mai puternică extindere a sistemului non-academic, prin includerea unor teme de cercetare (și chiar a unor specialiști) specifice institutelor universitare, în defavoarea institutelor de cercetare din lumea academică.

Proiectul Institutului Central de Istorie Națională

Fenomenele de restructurare și de dezechilibrare a câmpului istoriografic par a indica o tendință de unificare și de acaparare a sistemului academic de către instituțiile subordonate direct Partidului Comunist. Din acest motiv, impunerea unei structuri instituționale unice, direct subordonată politic, în cercetarea istorică¹¹¹ nu surprinde. Ideea de a comasa toate institutele de cercetare istorică pare să fi fost mai veche în interiorul birocrăției de partid. În 1984, un memoriu propunea coordonarea tuturor disciplinelor socio-umane de către Academia „Ștefan Gheorghiu”, care ar fi urmat să preia aparatul propriu al Academiei de Științe Sociale și Politice¹¹², recunoscând paralelismul instituțional ca o cauză a nereușitelor din cercetarea socio-umană:

Din constatările de până acum se desprinde concluzia că forțele angajate în rezolvarea acestor obiective sunt dispersate, există unele paralele (*sic!*), nu se folosesc integral mijloacele materiale și umane ale instituțiilor existente și îndeosebi a Academiei „Ștefan Gheorghiu”, fapt ce determină o diminuare a rezultatelor scontate în cercetarea problemelor fundamentale din acest domeniu. Această situație se explică și prin faptul că în prezent coordonarea cercetării în domeniul științelor sociale se face de către două foruri de specialitate, respectiv Academia „Ștefan Gheorghiu” și Academia de Științe Sociale și Politice¹¹³

¹¹⁰ Francesco Zavatti, „Romans, Dacians, Thracians, Slavs, or Pelasgians? A history of the debate on the ethnogenesis of the Romanian people since 17th century until the computer age” în *Caderno do Tempo Presente*, no. 17, set./out. 2014, p. 41–54; Vezi și analiza mai generală din Dan Dana, *op. cit.*, *passim*.

¹¹¹ Cazul istoriei nu este singular, tendința de unificare se poate constata pentru mai multe discipline.

¹¹² ANIC, Fond C.C. al P.C.R. Agitație și Propagandă, dosar nr. 45/1984, f. 84.

¹¹³ *Ibidem*.

Acest plan nu a fost pus în aplicare, preferându-se mai degrabă varianta creării unei instituții noi, deși chiar și această „reformă” a fost abandonată până la urmă. Unificarea tuturor institutelor de cercetare istorică într-un singur institut (Institutul Central de Istorie Națională), coordonat direct de Comitetul Central, reprezenta încercarea cea mai directă de eliminare a barierelor dintre cele două sisteme paralele din cercetarea istorică. Proiectul, redactat în 1985 și pregătit pentru a fi semnat de către Nicolae Ceaușescu, a fost abandonat, probabil pentru că ar fi dat naștere unor nemulțumiri prea mari, cu puține beneficii pentru regim. În istoriografie, acest plan a fost interpretat fie ca o construcție instituțională gândită în jurul angajaților ISISP¹¹⁴, fie ca o desființare efectivă a ISISP, care ar fi pierdut trei sferturi din personal¹¹⁵.

Obiectivul de a coordona și controla mai bine producția istoriografică este exprimat direct în motivația din cadrul proiectului:

Înfăptuirea obiectivelor fundamentale ce revin științei istorice românești în actuala etapă impune instituirea unui cadru organizatoric menit să asigure o concepție unitară și coordonarea unitară a activității științifice în acest domeniu, integrarea organică a cercetării istorice cu învățământul și folosirea eficientă a potențialului existent în acest domeniu, pentru elaborarea unor lucrări care să prezinte unitar istoria poporului român, lupta sa eroică pentru libertate, independență, unitate națională și statală, construirea socialismului și comunismului în România, contribuția poporului nostru la dezvoltarea civilizației universale și progresul omenirii¹¹⁶

Gândit ca o structură piramidală, ICIN ar fi urmat să se afle în subordinea Comitetului Central, a Ministerului Educației și Învățământului și a Consiliului pentru Știință și Tehnologie, cuprinzând în subordinea sa toate institutele de cercetare istorică din câmpul academic, dar și Institutul de studii istorice și social-politice. De asemenea, colectivele de istorie din cadrul centrelor de științe sociale din Craiova, Timișoara¹¹⁷, Târgu Mureș și Sibiu¹¹⁸ erau transferate în organigrama institutelor de istorie. Indiferent de instituție însă, personalul ar fi urmat să fie redus la aproximativ jumătate¹¹⁹. În plus, în subordinea ICIN ar fi trebuit să se organizeze și un Muzeul Central de Istorie Națională, care ar fi coordonat toată rețeaua muzeală din România socialistă¹²⁰.

¹¹⁴ Felician Velimirovici, *Istorie și istorici...*, p. 233-247.

¹¹⁵ Francesco Zavatti, *Writing history...*, p. 293.

¹¹⁶ ANIC, Fond C.C. al P.C.R. Agitație și Propagandă, dosar nr. 8/1985, f. 24.

¹¹⁷ Acestea două intrau sub coordonarea Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” din București.

¹¹⁸ Acestea două intrau în coordonarea Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca.

¹¹⁹ ANIC, Fond C.C. al P.C.R. Agitație și Propagandă, dosar nr. 8/1985.

¹²⁰ *Ibidem*, f. 9.

Tabelul nr. 9. Situația existentă și cea propusă pentru personalul din domeniul cercetării istorice în 1985¹²¹

Nr.crt.	Unitatea	Existent		Propus	
		Total	Studii superioare	Total	Studii superioare
1	Institutul Central de Istorie Națională	0	0	44	13
2	Institutul de studii istorice și social-politice	111	66	25	23
3	Institutul de istorie „Nicolae Iorga”	67	58	45	43
3a.	Colectivul de istorie și arheologie al Centrului de Științe Sociale Craiova	9	7	6	5
3b.	Colectivul de istorie al Centrului de Științe Sociale Timișoara	2	2	2	2
4.	Institutul de studii sud-est europene	36	29	12	11
5.	Institutul de arheologie București	59	45	45	43
6.	Institutul de istorie și arheologie Cluj-Napoca	45	35	25	25
6a.	Colectivul de istorie al Centrului de Științe Sociale Târgu Mureș	9	8	6	5
6b.	Colectivul de istorie al Centrului de Științe Sociale Sibiu	4	3	3	3
7.	Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” Iași	44	36	25	23
	TOTAL	445	342	238	196

Creșterea retribuției cercetătorilor și unele promovări în grad, în realitate nu foarte semnificative, pot fi înțelese ca o încercare de a atenua tensiunile ce ar fi rezultat ca urmare a desființării a atât de multor posturi din cercetare. Analizele anterioare¹²² au încercat să ofere răspunsuri atât cu privire la obiectivele acestui proiect de reformă, cât și la cauzele neimplementării lui. Proiectul Institutului Central de Istorie Națională ar trebui integrat în evoluția pe termen mai lung a structurii instituționale a istoriografiei din România socialistă. Restructurările succesive de-a lungul ultimelor două decenii ale regimului comunist din România au avut, așa cum am observat, trei cauze majore: dorința de a controla mai eficient

¹²¹ *Ibidem*, ff. 49-50. Datele, inclusiv totalul eronat, sunt preluate întocmai din proiectul de act normativ.

¹²² Precum: Felician Velimirovici, „The Evolution of the `Historical Front` during Stalinism and Late Socialism. RPC's Plans for Establishing a Central Institute for National History” în *Studia Universitas Babeș-Bolyai, Historia*, Volume 60, Number 2, December 2015, p. 1-28.

producerea cunoașterii istorice și de a elimina barierele dintre institutele din sistemul universitar și cele din sistemul de partid; reducerea costurilor și resurselor alocate cercetării istorice; favorizarea sau defavorizarea unuia sau altuia dintre actorii interesați în a controla câmpul istoriografic.

Tabelul nr. 10. Situația existentă și cea propusă pentru retribuirea cercetătorilor¹²³

	Existent				Propus	
	Nivelul III		Nivelul II		Nr. pers. unități	Diferența retribuție totală lunară
	Nr. pers.	clasă retribuția	Nr. pers.	clasă retribuția		
Cercetător științific	83	21-28	229	22-29	92	6.930
		2.690-3.680		2.800-3.850		
Cercetător științific principal grad III	81	23-31	14	24-32	76	8.680
		2.940-4.230		3.660-4.440		
Cercetător științific principal grad II	14	28-31	5	29-35	24	1.700
		3.680-4.900		3.850-5.530		
Cercetător științific principal grad I	-	31-37	33	32-38	8	1.050
		4.230-5.630		4.440-5.970		
TOTAL	178		51		200	18.360

În acest sens, Institutul Central de Istorie Națională presupunea toate cele trei dimensiuni. În primul rând, toate institutele de cercetare istorică, incluzând pentru prima dată și ISISP, s-ar fi aflat sub o singură coordonare unitară. În al doilea rând, micșorarea schemelor de personal ar fi redus costurile. Nu în ultimul rând, ICIN ar fi devenit o alternativă instituțională foarte puternică la Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară, singurul centru de cercetare în istorie care nu era inclus în acest proiect de reorganizare. Conflictul dintre Elena și Ilie Ceaușescu, precum și cel dintre ISISP și CSCITM, pot fi așadar interpretate ca o cauză a tendinței de a unifica instituțional cercetarea istorică.

¹²³ ANIC, Fond C.C. al P.C.R. Secția Agitație și Propagandă, dosar nr. 8/1985, f. 46.

Concluzii

În mod cert, restructurările câmpului intelectual în perioada comunistă pot fi interpretate pornind de la o perspectivă în care rolul lui Nicolae Ceaușescu și al apropiaților săi de la cel mai înalt nivel al puterii este cel mai important¹²⁴, însă este necesară și includerea unor analize concentrate asupra evoluțiilor interne ale acestor grupuri socio-profesionale. Pentru cazul istoricilor din România socialistă, Vladimir Tismăneanu caracteriza câmpul istoriografic ca „un teren minat”¹²⁵, iar Francesco Zavatti ca „un monolit cu multe fisuri”¹²⁶, realitatea fiind diferită de discursul oficial, care insista obsesiv asupra unității „frontului istoricilor”. Christian Fleck, Matthias Duller și Victor Karády au argumentat că inovațiile epistemice tind să apară mai degrabă în sistemele în care există o abundență a pozițiilor competiționale, în comparație cu sistemele penurice¹²⁷. Istoriografia din România ultimelor două decade ale regimului socialist era în mod cert un asemenea sistem penuric, caracterizat prin creșterea dependenței producătorilor de cunoaștere istorică de autoritatea birocratică a Partidului Comunist, modificarea echilibrului instituțional în interiorul câmpului (prin accentuarea controlului și coordonării politico-ideologice, reducerea dimensiunilor instituțiilor din palierul academic, distribuirea diferențiată a resurselor în funcție de criterii politice, respectiv extinderea atribuțiilor și competențelor centrelor de cercetare din afara lumii universitare) și erodarea parțială a diviziunii instituționale și simbolice dintre cele două sistemele paralele. Toate aceste procese au dus la o restrângere a opțiunilor și strategiilor profesionale disponibile pentru specialiștii domeniului Istorie, carierele istoricilor devenind mult mai puțin autonome în raport cu puterea politică. În acest context, în care mobilitatea profesională era de mult ori imposibilă, iar centralizarea determina o competiție acerbă pentru accesul la resurse, se poate observa acutizarea tensiunilor și fracturilor dintre diversele subgrupuri din câmpul istoriografic.

¹²⁴ Vezi și Cosmin Popa, *Intelectualii lui Ceaușescu...*, *passim*.

¹²⁵ Francesco Zavatti, „*Historiography has been a minefield*”. *A conversation with Vladimir Tismaneanu*, articol disponibil online la adresa: <http://balticworlds.com/has-been-a-minefield%E2%80%9D/> (consultat la data de 04.06.2019)

¹²⁶ Francesco Zavatti, *Writing history...*, p. 326.

¹²⁷ Christian Fleck, Matthias Duller, „Victor Karády, Introduction: Shaping Disciplines – Recent Institutional Developments in the Social Sciences and Humanities in Europe and Beyond” în Christian Fleck, Matthias Duller, Victor Karády (edits.), *op. cit.*, p. 5.